

УДК 343.977

А. Ф. Волобуєв, Т. П. Матюшкова

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ НА ЗАМОВЛЕННЯ

Визначаються часові межі і характер виконуваних тактичних завдань початкового етапу розслідування вбивств, вчинених на замовлення. Формулюються типові версії щодо особи організатора (замовника) вбивства. Визначені тактичні операції, спрямовані на виконання завдань початкового етапу розслідування вбивств, вчинених на замовлення.

Определяются временные границы и характер выполняемых тактических задач первоначального этапа расследования заказных убийств. Формулируются типичные версии о личности организатора (заказчика) убийства. Определены тактические операции, направленные на выполнение тактических задач первоначального этапа расследования заказных убийств.

In this article time limits and character of tactical tasks of initial stage of investigation of murder for here are determined. Typical versions about murder organization's person are formulated. Tactical operations for solution of tactical tasks of initial stage of investigation of such crimes are determined.

Розслідування вбивств, вчинених на замовлення, є для органів внутрішніх справ одним з найбільш складних завдань. Це обумовлено тією обставиною, що виконавець вбивства, як правило, не має будь-яких соціальних зв'язків з жертвою, оскільки мотивом його дій є одержання винагороди від замовника. За аналітичними матеріалами ГСУ МВС України за 2008 р., у багатьох випадках у кримінальних справах про вбивства відсутня системна робота з перевірки версій вчинення злочину саме на замовлення. У зв'язку з цим особливо важливою є цілеспрямована діяльність слідчо-оперативних груп саме на початковому етапі розслідування, що сприятиме успішному розслідуванню в цілому.

Проблемам розслідування вбивств, вчинених на замовлення, останнім часом присвячено декілька достатньо ґрунтовних досліджень (А. І. Бородуліна, В. І. Боярова, С. Ф. Здорова тощо). Але в цих працях початковий етап розслідування або взагалі не розглядається [1; 2], або аналізується без визначення його меж та характеру виконуваних тактичних завдань розслідування [3, с. 50–78]. Має місце певна прогалина у цьому питанні, усунення якої і є метою даної статті.

Насамперед, необхідним є чітке визначення часових меж початкового етапу розслідування, які визначаються характером виконуваних завдань і прийняттям відповідних процесуальних рішень. З урахуванням цього початковий етап може бути визначений як проміжок розслідування, що охоплює проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів з моменту виявлення

ознак злочину (порушення кримінальної справи) і до притягнення особи як обвинуваченої. На цьому відрізку часу слідчий та працівники оперативно-розшукового підрозділу виконують наступні взаємопов'язані тактичні завдання:

- 1) встановлення місця, обстановки і часу вчинення вбивства, що має ознаки вбивства, вчиненого на замовлення;
- 2) виявлення, фіксація та вилучення матеріальних слідів злочину, які під впливом несприятливих умов можуть зникнути або бути знищеними;
- 3) встановлення особи потерпілого;
- 4) виявлення свідків, які володіють інформацією, що має значення для розслідування вбивства;
- 5) встановлення, розшук і затримання особи, підозрюваної у причетності до вчиненого вбивства;
- 6) збирання доказів, достатніх для притягнення особи як обвинуваченого.

Встановлення місця, обстановки і часу вчинення вбивства, що має ознаки вбивства, вчиненого на замовлення. При надходженні повідомлення про вбивство або про замах на нього в чергову частину органу внутрішніх справ на місце події терміново направляється слідчо-оперативна група. На цей момент вже можуть бути відомі ознаки вчинення злочину на замовлення. Це можуть бути відомості про місце і спосіб вбивства, статус потерпілого, які є підставою для висування такої версії.

При проведенні огляду місця виявлення трупа і фіксації обстановки важливо встановити межі місця події, враховуючи ту обставину, що злочинець міг очікувати жертву певний час. І це місце очікування не завжди збігається з місцем вчинення вбивства. Зокрема, використання злочинцем сучасної стрілецької зброї дозволяє йому вести стрільбу зі значної відстані (з кущів, підвалів і дахів будинків, припаркованих автомобілів тощо). Тому потрібно встановити місцезнаходження вбивці, оскільки саме там можуть бути виявленні сліди його перебування (сліди взуття, залишки їжі, недопалки сигарет, стріляні гільзи, кинута зброя, боєприпаси та інші предмети). Саме місце події та його обстановка можуть вказувати на ознаки замовленого вбивства (його вибірковість, тривалість очікування жертви).

У ході огляду місця події, а також опитування осіб, які виявили труп та інші ознаки злочину, виконується завдання щодо встановлення часу вчинення вбивства. Для цього використовуються відомості щодо часу виявлення трупа та медичних ознак терміну настання смерті потерпілого, а також інша інформація (стан залишків їжі, недопалків сигарет та інших слідів). Виконання цього тактичного завдання розслідування допомагає виконувати й інші

завдання, зокрема встановлення осіб, які могли чути або бачити певні події, пов'язані з підготовкою і вчиненням вбивства.

Одержана інформація при виконанні завдання щодо встановлення місця, обстановки і часу вчинення вбивства використовується для встановлення та ідентифікації виконавця замовленого вбивства.

Виявлення, фіксація та вилучення матеріальних слідів злочину, які під впливом несприятливих умов можуть зникнути або бути знищеними. Проводиться комплекс невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, поєднаних з оглядом місця події (тактична операція «Речовий доказ»).

Зокрема завдання огляду місця події, окрім зазначених вище завдань, полягає у виявленні і вилученні слідів злочину, які б можна було використати для пошуку, затримання та ідентифікації злочинця. До категорії невідкладних потрібно віднести й низку оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення і вилучення предметів – майбутніх речових доказів (прочісування, переслідування, затримання). Так, «по гарячих слідах» можуть бути встановлені особи, які запідозрені у причетності до вчинення вбивства. Щодо них можуть проводитися такі дії, як освідування, особистий обшук, одержання зразків слини, крові для експертного дослідження, що можуть мати ознаки невідкладності.

Встановлення особи потерпілого. Це завдання має особливо важливе значення при розслідуванні вбивств, вчинених на замовлення, оскільки існує закономірний зв'язок між жертвою та організатором (замовником) вбивства. Для його виконання проводиться комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів у ситуації, коли особа потерпілого на момент виявлення злочину не відома (тактична операція «Особа потерпілого»).

У процесі огляду і судово-медичного дослідження трупа проводиться фіксація анатомо-фізіологічних ознак, упізнавальна фотозйомка, дактилоскопіювання з наступною перевіркою за криміналістичними обліками. Виконанню цього завдання сприяє визначення соціального статусу вбитого за ознаками зовнішності та одягу, інших речей (годинник, запальничка, мобільний телефон, прикраси тощо). З метою ототожнення трупа проводяться оперативно-розшукові заходи (поквартирний обхід з метою виявлення свідків, оперативне узнавання з використанням фотографій трупа), використовуються засоби масової інформації. Результати даних заходів використовуються для проведення таких слідчих дій, як допит, пред'явлення для впізнання.

Встановлена інформація щодо особи потерпілого використовується для визначення кола осіб, серед якого необхідно шукати замовника (організатора) вбивства.

Виявлення свідків, які володіють інформацією, що має значення для розслідування вбивства. Це завдання нерозривно пов'язане з попередніми і є також достатньо важливим на початковому етапі розслідування, оскільки особи, які володіють такою інформацією, можуть вийти з даної місцевості (у відрядження, на відпочинок, на інше місце проживання тощо). Тому воно повинно виконуватися з моменту виїзду на місце події і проведення інших невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів (тактична операція «Свідок»).

Виявлені свідки можуть допитуватися як про обставини подій, що передували вбивству, так і обставини виявлення трупа. Окрім того, дані особи можуть бути використані для проведення пред'явлення для впізнання трупа, окремих предметів, а також зацікавлених у причетності до вбивства осіб.

При виконанні цього завдання потрібно зважати на ту обставину, що на свідків у наступному може здійснюватися вплив з метою їх спонукання до зміни показань і надання неправдивих показань. Окрім того, злочинці можуть вдатися й до фізичного усунення небажаних свідків. Це є характерним для кримінального середовища, в якому окремі особи вбиваються з метою саме усунення небезпеки їх затримання правоохоронними органами і допиту. Показовою є кримінальна справа з обвинувачення членів організованої злочинної групи А. Гриценка, І. Пекарського, Ф. Венгеровського та інших, розглянута Харківським апеляційним судом у 2002 р. Названі громадяни обвинувачувалися у вбивстві двох осіб (Р. Зингера і А. Григор'єва), що фактично були представниками тієї ж організованої злочинної групи. Її лідером був неодноразово судимий Гриценко, який і організував ці вбивства. Зингер був убитий через те, що як директор ряду фіктивних фірм, через які була проведена серія шахрайських операцій на кілька сотень тисяч доларів США (у тому числі й стосовно чеченської ОЗГ), становив реальну небезпеку для Гриценка і всієї його групи. Небезпека полягала у тому, що звернення потерпілих підприємців у правоохоронні органи виводило їх на Зингера, а через нього на Гриценка як на організатора багатьох злочинів, вчинених групою. Небезпечною була і чеченська ОЗГ, що вела активний пошук Зингера. За вказівкою Гриценка вбивство здійснив його водій і охоронець Григор'єв у спеціально найнятому для цієї мети домоволодінні в приватному секторі м. Харкова в присутності інших членів банди (одержав 5 тис. доларів США). Труп Зингера закопали у сараї домоволодіння на глибині більше 3 м. Однак після вчинення цього злочину Гриценко помітив зміни в поведінці свого водія, який став пригніченим, замисленим, вирішивши, що Григор'єв може їх видати правоохоронним органам, доручив убити водія своєму охоронцеві Пекарському. Пекарський, вступивши

у змову зі співробітником моргу міської клінічної лікарні Венгеровським про сприяння у прихованні трупа за 5 тис. доларів США, заманив Григор'єва у приміщення моргу, де й убив його декількома пострілами з пістолета. Венгеровський залучив кількох санітарів моргу для розчленовування трупа Григор'єва на дрібні частини. У подальшому ці частини зашивалися у трупи померлих хворих, які видавалися їхнім родичам для поховання. Для встановлення обставин цього злочину знадобилося проведення 18 експертиз і відповідних експертиз.¹

Тому працівникам правоохоронних органів, виконуючи завдання виявлення свідків, потрібно «випереджати» зацікавлених у протидії розслідуванню осіб і вживати заходів щодо нейтралізації таких спроб.

Встановлення, розшук і затримання особи, підозрюваної у причетності до вчиненого вбивства. Проводиться комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення підозрюваного (тактична операція «Підозрюваний»). Для цього використовується інформація, одержана при виконанні попередніх тактичних завдань розслідування.

Тактична операція «Підозрюваний» у справах про вбивства, вчинених на замовлення, проводиться за двома напрямками: 1) встановлення виконавця вбивства; 2) встановлення замовника вбивства.

За першим напрямком використовуються сліди-джерела доказів, одержані в результаті огляду місця події, проведення оперативно-розшукових заходів, допитів свідків, які бачили вбивцю, висновків відповідних експертиз, пред'явлення для впізнання. Встановлення, розшук і затримання виконавця вбивства є найбільш перспективним у кримінальних справах зазначеної категорії. Це пояснюється тим, що саме виконавець, готуючись до злочину і вчиняючи його, залишає матеріальні сліди на місці події, а також сліди у пам'яті людей, які сприймали цю подію. За цими слідами і здійснюється розшук та ідентифікація винної особи. Обставиною, що ускладнює цю процедуру, є те що між жертвою і виконавцем, як правило, відсутній соціальний зв'язок.

Другий напрямок проведення названої тактичної операції полягає у встановленні замовника вбивства, який за своїми ознаками відповідає статусу організатора злочину (ч. 3 ст. 27 КК України). Особливістю замовника є те, що він, як правило, не з'являється на місці події і, відповідно, не залишає своїх слідів. Навпаки, замовник може підготувати штучне алібі, демонстративно відвідуючи публічні місця у той час, коли вчиняється вбив-

¹ Кримінальна справа № 1-348. Архів Харківського апеляційного суду за 2002 р.

ство. У той же час саме замовник має певний соціальний зв'язок з жертвою, і саме у нього існує мотив вбивства. Тому для його встановлення проводиться комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення соціальних зв'язків вбитого з метою визначення, у кого з його оточення був мотив позбавлення його життя (хто отримав вигоду від його смерті?). З цією метою проводяться: виїмки або обшуки за місцем роботи потерпілого для вилучення певних документів; допити членів сім'ї та колег по роботі стосовно його взаємовідносин з найближчим оточенням, наявності конфліктів, погроз; огляд мобільних телефонів, електронних носіїв інформації з призначенням необхідних експертиз; проведення оперативно-розшукових заходів відповідної спрямованості.

Потрібно виходити з того, що в механізмі цих злочинів існують закономірні зв'язки між жертвою та організатором (замовником). З урахуванням цього А. І. Бородулін сформулював низку версій [3, с. 63–65], яка з деякими доповненнями може мати наступний вигляд.

1. При виявленні ознак замовленого вбивства лідера злочинної групи організаторами можуть бути:

а) активні члени даної злочинної групи, які прагнули змінити лідера;

б) лідери конкуруючих злочинних груп;

в) активні члени конкуруючої групи, які помстилися за вбивство свого лідера або члена групи;

г) бізнесмени, які не заважали користуватися послугами лідера злочинної групи.

2. При виявленні ознак замовленого вбивства керівника великого державного або приватного підприємства організаторами можуть бути:

а) лідери злочинних угруповань, які намагалися поставити під свій контроль діяльність даного підприємства, але одержали відмову;

б) керівники підприємств, які займаються аналогічним видом бізнесу (конкуренти);

в) партнери у сумісній підприємницькій діяльності (співзасновники), які діяли з метою заволодіння всім бізнесом;

г) підлеглі особи, пов'язані з вбитим керівником службовими стосунками (діяли з метою уникнення негативних наслідків викриття їх незаконної діяльності).

3. При виявленні ознак замовленого вбивства представника дрібного бізнесу організаторами можуть бути:

а) співзасновники підприємства (магазину, лотків на ринку тощо) партнери по бізнесу, які заважали повністю заволодіти підприємством, одержуваними прибутками;

б) конкуренти, які мають аналогічний бізнес (ремонт автомобілів, квартир, будівництво, надання медико-оздоровчих послуг тощо);

в) особи, які одержали під реалізацію товар і заборгували перед потерпілим;

г) лідери злочинних груп, яким потерпілий відмовив у виплаті «данини».

4. При виявленні ознак замовленого вбивства особи, яка зловживає спиртними напоями, конфліктує у сімейно-побутових відносинах, організаторами можуть бути:

а) близькі родичі;

б) подружжя (чоловік, жінка);

в) співмешканці.

5. При виявленні ознак замовленого вбивства співробітника засобів масової інформації організаторами можуть бути:

а) особи, чия протиправна діяльність, корумповані зв'язки, недостойні вчинки викривалися у засобах масової інформації потерпілим;

б) особи, які намагалися використати працівника засобів масової інформації для дискредитації своїх опонентів.

6. При виявленні ознак замовленого вбивства співробітника правоохоронних органів організаторами можуть бути:

а) особи, чия злочинна діяльність була виявлена і розслідувалась потерпілим;

б) лідери злочинних груп, з якими працівник правоохоронного органу мав корумповані зв'язки (при відмові продовжувати сприяння злочинній діяльності).

7. При виявленні ознак замовленого вбивства одиноких літніх людей або осіб, які страждають психічними захворюваннями чи алкоголізмом, організаторами можуть бути:

а) псевдопокупці житла або інші особи, які забажали заволодіти житлом або іншим цінним майном потерпілого;

б) представники псевдофірм, утворених ніби для надання послуг літнім одиноким людям (укладають договори про довічне утримання в обмін на його квартиру, майно після смерті).

8. При виявленні ознак замовленого вбивства представника вищих органів влади й управління організаторами можуть бути:

а) претенденти на посади вбитих осіб;

б) лідери злочинних груп, які намагалися через вказаних осіб вирішити якісь проблемні питання.

9. При виявленні ознак замовленого вбивства особи, яка не є керівником, службовцем, підприємцем, не входить до складу злочинних угруповань, але має приватизоване житло чи (і) коштовне майно, організаторами можуть бути:

а) чоловік (жінка) напередодні розлучення чи співмешканець (співмешканка) напередодні розриву стосунків;

б) колишній чоловік (жінка) чи інші близькі родичі потерпілого (діти, брати, сестри тощо), які захотіли заволодіти його цінним майном;

в) коханець дружини (коханка чоловіка), як правило, за спільною ініціативою з дружиною потерпілого (чоловіком потерпілої) з метою узаконити свої стосунки зі своїм партнером (партнеркою) чи з мотивів ревності, помсти тощо.

10. При виявленні ознак замовленого вбивства особи, для якої була характерна протиправна поведінка, організаторами можуть бути особи, скривджені вбитим, або їх родичі. Вчинення замовленого вбивства в цій ситуації може бути обумовлене мотивами помсти, у тому числі кровної, на ґрунті національних особливостей, традицій, звичаїв тощо.

Версії про вбивство на замовлення можуть висуватися зразу ж після одержання інформації, пов'язаної з особливостями потерпілих, їх зв'язків, роду діяльності, матеріального стану, взаємовідносин у сім'ї та за місцем роботи, наявністю боргів тощо. Береться до уваги також спосіб і знаряддя вбивства, а також місце вчинення та інші елементи його механізму.

Збирання доказів, достатніх для притягнення особи як обвинуваченого. Це завдання реалізується при виконанні попереднього, тобто при встановленні і затриманні підозрюваного у вчиненні вбивства на замовлення. Як правило, такою особою виступає виконавець вбивства.

Для винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого і пред'явлення обвинувачення потрібні не розрізнені докази, а певна їх система. Вона формується шляхом проведення окремих слідчих дій після затримання підозрюваного: допит підозрюваного, обшук за місцем проживання і роботи з вилученням предметів і документів, які вказують на підготовку і вчинення злочину саме даною особою; призначення судово-медичних і криміналістичних експертиз, пред'явлення для впізнання тощо.

Поряд з цим виконується тактичне завдання, спрямоване на встановлення злочинних зв'язків виконавця замовленого вбивства з колом осіб з найближчого оточення вбитого. Для цього проводяться відповідні слідчі дії та оперативно-розшукові заходи (накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка, зняття інформації з каналів зв'язку, спостереження тощо). Виконується також завдання щодо перевірки причетності викритого підозрюваного до вчинення інших вбивств на замовлення, які залишилися нерозкритими.

У результаті тактично грамотного проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів нерідко вдається схилити вико-

навця вбивства до співробітництва з правоохоронними органами у викритті замовника (організатора) вбивства. Для викриття останнього може бути спланована окрема тактична операція щодо його затримання і одержання доказів, достатніх для припинення його як обвинуваченого. Проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів на подальшому етапі розслідування є актуальним напрямком наукових досліджень, який заслуговує на окрему увагу.

Список літератури: 1. Бояров В. И. Убийства, совершенные в процессе противостояния организованных преступных группировок (особенности расследования) : метод. пособ. / Бояров В. И. – Х. : КримАрт. – 1997. – 132 с. 2. Здоровко С. Ф. Типові тактичні операції при розслідуванні вбивств, вчинених організованими групами : метод. реком. / Здоровко С. Ф. – Х., 2002. – 48 с. 3. Бородулин А. И. Убийства по найму (криминалистическая характеристика и методика расследования) / Бородулин А. И. ; под ред. Р. С. Белкина. – М. : Новый Юрист. – 1997. – 82 с.

Надійшла до редколегії 26.02.2009

УДК 351.75(477)

М. С. Небеська, О. К. Безсмертний

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН У СФЕРІ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Статтю присвячено дослідженню особливостей внутрішньої взаємодії суб'єктів забезпечення прав і свобод громадян у сфері охорони громадського порядку.

Автори на підставі узагальнення наукового і практичного надбання у сфері охорони громадського порядку та забезпечення прав і свобод громадян пропонують своє бачення можливих шляхів удосконалення діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України, налагодження дієвої внутрішньої взаємодії зазначених суб'єктів.

Статья посвящена исследованию особенностей внутреннего взаимодействия субъектов обеспечения прав и свобод граждан в сфере охраны общественного порядка.

Авторы на основании обобщения научных и практических наработок в сфере охраны общественного порядка и обеспечения прав и свобод граждан представляют своё видение возможных путей усовершенствования деятельности органов и подразделений внутренних дел Украины, упорядочение надлежащего внутреннего взаимодействия указанных субъектов.

The article is devoted to the peculiarities of the internal interaction of the subjects which ensure rights and freedoms of citizens in the sphere of public order protection.

Having generalized the results of scientific and practical research in public order protection and provision of rights and freedoms of citizens the authors propose possible ways for regulating the internal interaction of the said subjects and improving the law enforcement activities of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Враховуючи нові реалії сьогодення (конституційну та адміністративну реформи, стратегічну політику України щодо інтеграції до Європейського Союзу) та якісно нове соціальне призначення правоохоронних органів – охорону прав і свобод людини на рівні